

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของระบอบประชาธิปไตยคือประชาชนเพราะประชาชน คือ ผู้ที่มีอำนาจในการคัดเลือกนักการเมืองจากพรรคต่าง ๆ เข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนในบทบาทของการบริหาร และการนิติบัญญัติ โดยที่ประชาชนจะต้องมีบทบาทในการติดตาม ตรวจสอบ การทำงานของนักการเมืองให้ตอบสนองความต้องการของประชาชน อำนาจจึงจะเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง แต่ความเป็นจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น เพราะหลังจากการเลือกตั้งแล้ว ประชาชนกลับเสียอธิปไตยให้กับคนเพียงกลุ่มหนึ่งที่เข้าไปทำหน้าที่แทนบางครั้งก็ 4 ปี บางครั้งก็เร็วกว่านั้น เพราะประชาชนถูกกระทำให้เข้าใจเพียงว่าอำนาจของเขามีเพียงแค่การลงคะแนนเลือกตั้งเท่านั้น บทบาทหลังจากนั้นเป็นของนักการเมือง สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในระบอบประชาธิปไตยของไทยด้วย สาเหตุ 2 ประการ ประการแรกตัวระบอบไม่มีพื้นที่เพียงพอ สำหรับการแสดงออกหรือการใช้อำนาจทางการเมืองโดยตรงของประชาชน และเพราะประชาชนส่วนใหญ่ไม่คุ้นเคยกับการเป็นผู้มีอำนาจและใช้อำนาจตามความหมายของประชาธิปไตย จึงมักคิดยอมจำนนหรือหวังพึ่งผู้กุมอำนาจอยู่รำไป (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2542, คำนำ) สาเหตุทั้ง 2 ประการมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน

นับแต่อดีตจนถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ ระบบไพร่เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ที่รัฐสถาปนาขึ้นเพื่อควบคุมกำลังคนอันเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับรัฐโบราณที่มีพลเมืองจำนวนน้อยและควบคุมการย้ายลำบาก เนื่องจากความกว้างใหญ่ของพื้นที่ และกำลังที่จำกัดของรัฐ รัฐจึงกำหนดให้ชายไทยทุกคนต้องไปลงทะเบียนกับหัวหน้ากลุ่มซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบเกณฑ์ผู้คนยามมีสงคราม การบังคับเกณฑ์เช่นนี้มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 1899 โดยหัวหน้ากลุ่มจะเรียกว่า นายหรือมูลนาย ผู้คนในระบบไพร่ กษัตริย์หรือมูลนายจะให้ความคุ้มครองแก่ผู้เป็นไพร่เพื่อตอบแทนหน้าที่ของไพร่ที่ถวายการรับใช้พระมหากษัตริย์เรียกว่าไพร่หลวง ส่วนไพร่ที่พระมหากษัตริย์แจกจ่ายให้แก่ขุนนางในปกครองใช้สอยเรียกว่าไพร่สม ในยามบ้านเมืองปกติไพร่หลวงและไพร่สมทำมาหากินของตนแล้วต้องส่งส่วยต่อมูลนายหรือรับใช้มูลนายของตน ในยามสงครามพระมหากษัตริย์จะเรียกระดมผู้คนผ่านมูลนายทั้งไพร่หลวงไพร่สม กล่าวโดยสรุป

ไพร่ทำหน้าที่เป็นหน่วยรบและหน่วยผลิตของสังคม ทำการผลิตเพื่อยังชีพ ส่วนผลผลิตที่เหลือจะบำรุงศาสนาและส่งไปมุลนาย ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเมืองหรือราชธานี (อคิน ระพีพัฒน์, 2518, หน้า 34-40) ดังนั้นฐานะของประชาชนในรัฐโบราณก็คือไพร่ ผู้ที่ไม่อยู่ในระบบไพร่ก็คือทาส ซึ่งมีทั้งผู้ที่เป็นเชลยศึกผู้ที่ถูกกวาดต้อนมาจากที่อื่น หรือผู้ที่มีความผิดติดตัว หรือเป็นหนี้จนต้องขายตัวเป็นทาส ทาสไม่มีสิทธิในการทำกิน ส่วนใหญ่เป็นข้าหรือบ่าว ตามบ้านมุลนายและขุนนาง

รัฐไทยในระบบความสัมพันธ์นี้มีพันธะหน้าที่ในการป้องกันภัยภายนอกและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในเท่านั้น ไม่มีตัวแทนของรัฐเข้ามาควบคุมประชาชนในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ บทบาทและหน้าที่อันจำกัดของรัฐเช่นนี้จึงช่วยให้สังคมไทยในยุคนั้นมีการจัดการและดูแลตัวเอง ในการทำกินค่อนข้างเต็มที่ สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม มีการจัดการช่วยเหลือ เรื่องการผลิตของสมาชิกในหมู่บ้าน ปรากฏให้เห็นชัดเจน เช่น ในกระบวนการทำนา ตั้งแต่การดำนา เกี่ยวข้าว และนวดข้าว เรียกรถลงแขกหรือการเอามือ หรือโซแรง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2550, หน้า 22) การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจการที่เป็นการหาเลี้ยงชีพอื่น ๆ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจการทางสังคม เช่น การทำบุญ บวชนาค แต่งงาน งานศพ งานเทศกาล การช่วยเหลือป้องกันภัยอันตรายที่จะมาถึงหมู่บ้าน คำว่าบ้านเดิมจึงหมายถึงหมู่บ้าน ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในหมู่บ้านเช่นนี้ เป็นลักษณะความสัมพันธ์ของสังคมที่เด่นมากในยุคนั้น ปัจจุบันที่ทำให้หมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันสูงอย่างหนึ่งคือการเป็นเครือญาติกันของสมาชิกในหมู่บ้าน และกิจกรรมทางศาสนายังแทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวบ้านอีกด้วย รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ทำให้ภาคสังคมหรือชุมชนเป็นอิสระจากรัฐในระดับหนึ่ง ซึ่งหมู่บ้านในลักษณะเช่นนี้มักจะอยู่ในชนบทที่ห่างออกไปจากเมือง (แต่สภาพสังคมไทยเช่นนี้ถูกกระบวนการพัฒนาของชาติทำลายลงจนกลุ่มทางสังคมของชุมชนตามธรรมชาติเช่นนี้ค่อย ๆ อ่อนแอลง)

การที่ชุมชนมีบทบาทสูงในการจัดอาชีพตนเองเช่นนี้เป็นประโยชน์ต่อรัฐเพราะทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีผลผลิตต่าง ๆ และการส่งส่วยให้มุลนาย (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2537, หน้า 16) แต่เนื่องจากกฎหมายในยุคนั้นให้อำนาจนายเหนือไพร่มาก ชีวิตของไพร่ (ปัจเจก) ที่ต้องรับใช้นาย จึงมีทุกข์สุขไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความพอใจของนาย การให้ความคุ้มครองช่วยเหลือแก่ไพร่จึงเป็นหน้าที่สำคัญของนาย ดังนั้นการมีผู้อุปถัมภ์ช่วยให้ได้รับประโยชน์ ได้รับความคุ้มครอง โดยเฉพาะเมื่อผู้อุปถัมภ์มีอำนาจมาก จึงเป็นที่มาของระบบอุปถัมภ์ แต่ความสัมพันธ์แบบนี้ก็ไม่ใช่เรื่องของการใช้อำนาจเพียงอย่างเดียว นายยังต้องใช้วิธีการสร้างบารมีให้ไพร่เกิดความพอใจ เกิดความรู้สึกยอมรับการมีที่พึ่งได้รับการคุ้มครองดูแล และความรู้สึกอบอุ่นที่มีสังกัดเป็นการถ่วงดุล

การปกครองของนายให้อยู่ในกรอบของความดี ไม่เช่นนั้นไพร่พลของตนอาจจะหลบหนีไปอยู่กับนายอื่น ทำให้เสียกำลังคนของตนไป ความสัมพันธ์แบบนายบ่าวเช่นนี้มีเรื่อยมา จนกลายเป็นรูปการทางวัฒนธรรม โดยผ่านค่านิยม วิถีปฏิบัติ พันธกิจหรือแม้แต่พิธีกรรม ซึ่งสร้างความพอใจให้กับทุกฝ่าย (อคิน ระพีพัฒน์, 2518, หน้า 242 - 245) ความแตกต่างของฐานันดร ของนายกับไพร่ แสดงออกทางวัฒนธรรมการแต่งกายบ้าง การกราบ การไหว้ เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นชัดเจนในคำพังเพยที่ว่า “สำเนียงส่อภาษา กริยาส่อสกุล” และที่ปรากฏอยู่ในคำอวยพรมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ขอให้ลูกหลานได้เป็นเจ้าคนนายคน มีบริวารมาก ๆ (อคิน ระพีพัฒน์, 2518, หน้า 254)

อำนาจทางการเมืองในอดีตจึงเป็นอำนาจที่ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมอย่างละเอียดลออ กลายเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นในใจคนจนกระทั่งบางกรณีสามารถยอมรับอำนาจโดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการใช้อำนาจ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2537, หน้า 12) ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์เช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านทั่วไปมีโลกทัศน์แคบ ๆ เพราะถูกครอบงำให้ยอมจำนน จนขาดความเชื่อมั่นเกี่ยวกับการกำหนดอนาคตของตน เพราะมีทัศนคติว่าชาวบ้านไม่มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลง (ชัยอนันต์ สมุทวนิช, 2524, หน้า 289) ขึ้นอยู่กับคนไม่กี่คน ซึ่งเป็นผู้ปกครองประชาชนเป็นผู้อยู่ได้ปกครอง มีหน้าที่เพียงเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครองเท่านั้น ไม่มีหน้าที่ที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยว หรือแสดงความคิดเห็นในการตัดสินใจของผู้ปกครอง (ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ปัจจุบันยังอยู่ในระบบราชการ ที่ผู้อยู่ได้บังคับบัญชามักเรียกหัวหน้างานของตนว่า “นาย”)

เมื่อประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ผนวกเอาการพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรม ตลอดจนการบริการสังคมในเรื่องต่าง ๆ เข้ามาเป็นหน้าที่หลักของรัฐ อันอาจขัดแย้งกับหลักประชาธิปไตยในแง่ที่ต้องให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชน อันควรจะมาพร้อมความสามารถ พร้อมทั้งหน้าที่ในการดูแลตนเอง โดยต้องจำกัดและลดบทบาทของรัฐลงบ้าง การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 จึงกลับกลายเป็นก้าวสำคัญในการขยายตัวของรัฐรวมศูนย์ซึ่งก่อรูปมาแล้วในการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้รัฐมีบทบาทมากขึ้น ไม่ได้กระจายอำนาจออกไป แต่มีผู้กุมอำนาจเพิ่มขึ้น คือ นักการเมือง ซึ่งดูเหมือนจะเป็นผู้กุมอำนาจเหนือข้าราชการประจำ ส่งผลให้การกระจายอำนาจสู่ประชาชนเริ่มต้นอย่างยากลำบากในปัจจุบัน แนวคิดประชาธิปไตยที่ผูกติดอยู่กับการให้บริการของรัฐ ส่งผลสะท้อนต่อเนื่องและยังยืงกลายเป็นบรรทัดฐานที่สังคมใช้วัดประสิทธิภาพของรัฐบาลมาถึงปัจจุบันนี้ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2537, หน้า 123)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จึงไม่ได้ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจและ

มีการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยตามชื่อ เพราะประชาชนเคยถูกครอบงำด้วยระบบอุปถัมภ์มานาน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่ไม่ได้ปรับโครงสร้างการปกครอง ไม่ได้ให้ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนไม่ได้ฝึกให้ประชาชนเข้าใจการปกครองตนเอง รัฐยังคงฐานะครอบงำจากข้างบนลงล่าง ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่การรวมศูนย์อำนาจในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประชาธิปไตยที่แท้จริงจึงไม่ได้หยั่งรากถึงประชาชน ถึงแม้การอุปถัมภ์ของรัฐมีการเลิกไปบางส่วน เช่น การอุปถัมภ์ธุรกิจเอกชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ยุทธนา วรณปิติกุล และสุพิดา เริงจิต, 2542, หน้า 65) แต่ก็ไม่ได้ลดทอนเรื่องระบบอุปถัมภ์ที่จะเกี่ยวโยงมาถึงความเป็นประชาธิปไตย ความเข้าใจเรื่องการปกครองที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” ของชาวบ้าน มักจะถูกปลูกฝังให้เข้าใจเกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องพรรคการเมือง เรื่องการเมืองที่ใช้สิทธิการเลือกตั้งมากกว่าการปลูกฝังให้มีจิตวิญญาณการเป็นประชาธิปไตย

การปกครองของประเทศหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงแรก (2475 – 2504) ข้าราชการมีการใช้อำนาจทางการเมืองทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เมื่อผนวกนโยบายรัฐเข้ากับความรุ่งเรืองของกลุ่มผู้กุมอำนาจก่อเกิดอำนาจนิยมที่เข้มข้นขึ้น มีรัฐประหารขึ้นหลายครั้งเพื่อแย่งชิงอำนาจกัน จนสังคมไทยอยู่ภายใต้รัฐแบบอำนาจนิยมของกลุ่มข้าราชการทหารจนถึงปี พ.ศ. 2504 แม้ประเทศไทยจะมีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เริ่มฉบับที่ 1 แต่การพัฒนาก็เป็นไปในลักษณะบนลงล่าง โครงสร้างระบบอุปถัมภ์ไม่ถูกทำลาย ข้าราชการ คือ นายของประชาชนที่แสดงออกในลักษณะการอุปถัมภ์ โครงการที่คิดจากส่วนกลางกลายเป็นพิมพ์เขียวให้ประชาชนโดยไม่มีกระบวนการคิดและตัดสินใจร่วมกัน เมื่องบประมาณหมดหรือเมื่อสิ้นปีงบประมาณโครงการเหล่านี้จึงมักยุติลงไม่มีความต่อเนื่องยั่งยืน ซึ่งลักษณะเช่นนี้มียาวนานมาถึงปัจจุบัน

การปกครองที่บอกประชาชนว่าเป็นประชาธิปไตยแต่มีวิธีปฏิบัติแบบรวมศูนย์อำนาจ โดยเฉพาะในยุคทหารปกครองยาวนานถึง 16 ปีเต็ม จากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึง จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร จนเกิดพลังนิสิตนักศึกษาล้มล้างรัฐบาลทหารลงได้ด้วยเลือดเนื้อของคนไทยด้วยกัน ในช่วงระหว่าง วันที่ 9-15 ตุลาคม 2516 แต่ถึงแม้พลังนิสิตนักศึกษาและประชาชนจะร่วมกันโค่นระบบเผด็จการลงได้ ขบวนการนักศึกษาขยายตัวอย่างกว้างขวางช่วยจัดตั้งองค์กรชาวนาชาวไร่ สนับสนุนการประท้วงของผู้ใช้แรงงาน ก่อตั้งกระบวนการกรรมกร จนเกิดการกวาดล้างขบวนการนิสิตนักศึกษาอย่างรุนแรงในเดือนตุลาคม 2519 ผลักดันให้นิสิตนักศึกษาต้องเข้าป่าหลายพันคน ร่วมขบวนการกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การเกิดขบวนการของนิสิตศึกษานั้น เกิดจากการที่เห็นความไม่เป็นธรรมของผู้ปกครองที่เรียกว่าประชาธิปไตย

จึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะรวมพลังกันต่อต้านความไม่เป็นธรรม และเรียกร้องการปกครองตามหลักการระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นบทเรียนได้ว่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ไม่ใช่เพียงใครจะประกาศว่าตนเองเป็นประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ประชาธิปไตยต้องมีจิตวิญญาณของความเห็นคุณค่าของวิถีคิด วิถีปฏิบัติที่ร่วมกันด้วย

ดังนั้นเมื่อผู้ปกครองประเทศไม่เข้าใจจิตวิญญาณของประชาธิปไตย ประชาธิปไตยจึงกลายเป็นเพียงรูปแบบของการเลือกตั้ง มีผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนในรัฐสภา การที่พรรคการเมืองได้จำนวนผู้แทนมากคือ เสียงความต้องการของประชาชน ทำให้ประชาชนไม่ได้มีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมการปกครองที่บอกว่าโดยประชาชน

ในด้านการศึกษาของชาติ ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเด็นการศึกษาเกือบทั้งหมดมาจากความต้องการของรัฐ ไม่ต่างจากช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่าจะสอนวิชาอะไร จะให้ความรู้ในเรื่องอะไร ไม่ให้รู้ในเรื่องอะไร ตลอดจนถึงตัดสินใจว่านักเรียนควรจะได้รับการถ่ายทอดอุปนิสัยใจคออย่างไร (พิภพ ธงไชย, มปป., หน้า 404 - 405) โดยสรุปคือการศึกษาของไทยในยุคประชาธิปไตยเน้นการเป็นพลเมืองที่ดี อันหมายถึง การเชื่อฟังและไม่ต่อต้านนโยบายรัฐ หนังสือแบบเรียนเน้นย้ำถึงหน้าที่มากกว่าปกป้องสิทธิของตน

รัฐไทยไม่ได้เพียงใช้กลไกการศึกษาในการสร้างพลเมืองดีที่ง่ายต่อการปกครองของรัฐเท่านั้น แต่ยังได้ใช้ระบบการศึกษารองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอีกด้วย โดยโรงเรียนได้สร้างแรงงานให้กับภาคอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้น เพื่อผลิตประชากรที่เป็นลูกจ้างหรือแรงงาน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 51 - 52) การศึกษา ทั้งในระบบ นอกกระบบ เป็นตัวแทนจำหน่ายของความทันสมัย (Modernization agent) ด้วยวิธีการเรียนแบบต่างๆ การศึกษาจึงเป็นกลไกที่ดีที่ทำให้คนชนบทมีทัศนคติที่ดีต่อความทันสมัย ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่ใช้เทคโนโลยีมากขึ้น จนเกิดความเคยชินเป็นวัฒนธรรมบริโภคนิยม ช่วยให้ตลาดของนักธุรกิจขยายตัว คิดผลิตสินค้าใหม่ๆ ให้เข้ามาในวิถีชีวิตมากขึ้น กระบวนการนี้เป็นการสร้างความเข้มแข็งภาคธุรกิจ แต่ทำลายความเป็นภูมิปัญญา ทำลายทุนทางสังคมของชุมชนให้อ่อนแอลง

สภาพสังคมไทยที่สั่งสมจากรูปแบบการปกครองที่มีศูนย์รวมอยู่ที่รัฐบาลจึงปรากฏออกมาในลักษณะที่คนในชุมชนต่างมุ่งประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ขาดการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชน เรื่องสาธารณะเป็นหน้าที่ของคนอื่นที่ไม่ใช่เรา การเมืองภาคประชาชนจึงอ่อนแอเพราะถูกจัดการโดยภาครัฐที่อยู่ภายนอกตลอดเวลา ถึงแม้ในชนบทจะมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ กันทุกตำบล แต่ก็ยังเป็นกลุ่มที่เกิดจากการเสนอแนะสั่งการจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อรองรับงบประมาณหรือการสนับสนุนจากรัฐ ไม่มีกระบวนการประชาสังคม ชุมชนเป็นเพียงผู้รับผล

แห่งการตัดสินใจของผู้อื่น สิ่งที่สะท้อนว่าประชาชนถูกจัดการโดยรัฐ เช่น แผนพัฒนา ด้านการเกษตรที่กำหนดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐมีหน่วยงาน ด้านการเกษตรที่มีนักวิชาการเกษตรคิดจากกระทรวง ทบวง กรม ลงมาให้ประชาชนภาคเกษตร ปฏิบัติ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีผลิต วิถีชีวิตเกษตรกรจึงเปลี่ยนไป จากเกษตรพึ่งตนเอง มาเป็นเกษตรเพื่อการค้า

ทว่าปัญหาที่เกิดขึ้นแทบทุกปัญหาล้วนมีทางออกเสมอ ในช่วงปลายแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 กลุ่มองค์กรภาคประชาชนเริ่มเข้ามามีบทบาททางสังคม ชัดเจนขึ้น ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังเชื่อฟังรัฐ ก็มีบุคคลบางคนที่มีความเป็นผู้นำ สามารถ ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง และมีความคิดเป็นกบฏต่อนโยบายของรัฐเป็นครั้งคราวตามโอกาส จะเปิดให้ และเป็นผู้นำความคิดให้กับบุคคลอื่นๆ ให้เป็นตัวของตัวเองโดยไม่ยอมจำนนต่อ การพัฒนาที่เป็นการสั่งการของรัฐอย่างไม่ลืมหูลืมตา บุคคลที่เป็นตัวของตัวเองเช่นนี้เป็นผู้นำทาง ความคิด และการปฏิบัติที่ทำให้เกิดการรวมตัวปฏิบัติการเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของตน ให้มีความเข้มแข็งยั่งยืน เกิดการจัดการตนเอง จัดการทรัพยากร จัดการทุนของชุมชนให้อยู่รอด

แนวคิดในลักษณะสร้างความเข้มแข็งชุมชนนี้ มีนักวิชาการที่สนใจการเคลื่อนไหวของ ภาคประชาชนจำนวนหนึ่งให้ความสนใจ ไปสืบเสาะแสวงหาผู้เป็นภูมิปัญญา ผู้เป็นบุคคล แห่งการเรียนรู้ที่เป็นตัวของตัวเอง สามารถเป็นผู้นำการพัฒนาในท้องถิ่นของตนได้สำเร็จ ที่เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน นำมาขยายแนวคิดให้สังคมได้รู้จักกันตัวอย่างกันเกิดขึ้น และขยายตัวออกไป อย่างรวดเร็ว มีปัญญาชนผู้สนใจเข้าร่วมเสนอความคิดเป็นจำนวนมาก มีการสัมมนาค้นคว้าวิจัย และนำไปปฏิบัติตามแนวคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามตัวอย่าง บุคคลผู้นำความคิด เช่น นายประยงค์ รัตนรงค์ บุคคลแห่งการเรียนรู้การทำแผนแม่บทยางพารา ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช, นายวิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ริเริ่มวงเกษตร เกษตรพึ่งตนเอง จังหวัดฉะเชิงเทรา, นายอัมพร ดั่งปาน ผู้นำกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา แนวคิดนี้เชื่อว่าชุมชน มีภูมิปัญญาของตัวเองที่จะดำรงรักษาและพัฒนาให้ชุมชนอยู่รอดได้อย่างเป็นตัวของตัวเอง จุดเด่นของความคิดนี้คือการลดความสำคัญของรัฐ ลดการพึ่งพารัฐ และระบบราชการ แล้วหันไปให้ความสำคัญกับสมาชิกของชุมชน ทำให้รัฐเล็กลง ผลจากการมีความเคลื่อนไหว และการรวมตัวของกลุ่มองค์กรชุมชน ตลอดจนมีผลการศึกษาวิจัยของนักวิชาการที่นำเสนอแนวคิด การให้ ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และนักปราชญ์ของแผ่นดิน ได้สะท้อนภาพความสำเร็จ ในเชิงความคิดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่บรรจุเรื่องการพัฒนาคน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ถึงแม้จะยังไม่มี การปฏิบัติ เป็นรูปธรรม แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น

การส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนขับเคลื่อนความเข้มแข็งของชุมชนนี้ มีองค์กรพัฒนาเอกชน หลายองค์กร (NGO) ทั้งองค์กรต่างประเทศและในประเทศ ได้นำแนวคิดเรื่องการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน โดยมุ่งหวังจะลดความไม่สมดุลที่เกิดขึ้นจากนโยบายพัฒนาประเทศ เข้ามาพัฒนาแนวคิดแก่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งคำว่ากลุ่มต่าง ๆ ในสังคมนั้น มีสถานภาพ หลากหลาย เพราะกลุ่มที่เกิดขึ้นมีจำนวนมากขึ้น เช่น กลุ่มที่เกิดจากการผลักดันของภาครัฐที่มี เงื่อนไขการให้ความช่วยเหลือประชาชนตามแนวนโยบายบนลงล่าง ด้วยการให้ประชาชนต้อง มีการรวมกลุ่มกันก่อน โดยไม่ได้เริ่มต้นจากความเข้าใจว่าทำไมจึงต้องเป็นกลุ่ม กลุ่มมีความสำคัญ ต่อการพัฒนาอย่างไร สังคมไทยจึงเกิดกลุ่มขึ้นพร้อม ๆ กันทั้งประเทศจำนวนมากตามแผนงาน โครงการที่รัฐบาลลงสู่พื้นที่ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ แต่เนื่องจาก จุดประสงค์การตั้งกลุ่มนั้น เพื่อขอรับการช่วยเหลือจากผู้อื่น เมื่อได้รับงบประมาณ ได้รับวัสดุ วัสดุอุปกรณ์ ตามโครงการหมดแล้ว กลุ่มก็สลาย มีแต่ชื่อกลุ่ม ชื่อสมาชิก แต่กิจกรรมไม่มีต่อ ความเป็นเครือข่ายของกลุ่มที่จะคิดเรื่องส่วนรวมเหนือผลประโยชน์ของตนเอง ของกลุ่ม จึงไม่เกิดขึ้น และขาดผู้ชักนำให้กลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้เห็น ได้ตระหนัก และร่วมกันปฏิบัติให้เกิดขึ้น สภาพเช่นนี้ คือสังคมยังอ่อนแอ อ่อนแอทั้งเชิงความคิดเป็นตัวของตัวเอง อ่อนแอความรู้ในการต่อสู้ให้ตนเอง อยู่รอด อ่อนแอพลังที่จะทำงานร่วมกัน

องค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร ต้องการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาของภาครัฐ โดยต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม นำแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเป็นชุมชน เป็นแกนในการทำงาน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2539, หน้า 648 - 655) การขับเคลื่อน ขององค์กรพัฒนาเอกชนมีรูปธรรมชัดเจนขึ้น มีผู้นำทางความคิดในการสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนหลายคนที่ผลักดันความคิดในเชิงการแก้ปัญหาด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น นายแพทย์ประเวศ วะสี ซึ่งมีโครงการร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขมูลฐาน วิเคราะห์ให้เห็นความยากจนเป็นผลของโครงสร้างที่เปื่อยเปื่อยโดยรัฐและทุนนิยม จะลดความ ยากจนลงได้ โดยการต่อต้านอำนาจรัฐและพึ่งตนเอง ข้าราชการควรถอนออกจากหมู่บ้าน และ ทดแทนด้วยรัฐบาลของชุมชน (ยุทธนา วรณปิติกุล และสุพิธา เริงจิต, 2542, หน้า 92)

การที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชัดเจนขึ้น เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) สถาบันพัฒนาองค์กรเอกชน มหาชน (พอช.) รวมทั้งมีกลุ่ม นักวิชาการที่สนใจด้านความเข้มแข็งของสังคมจึงร่วมกันผลักดันให้เกิดนโยบายด้านการให้ความสำคัญ

กับการพัฒนาสังคม พัฒนาศักยภาพคน และการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือการมีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540 - 2544)

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา สังคมไทยเริ่มหันมาให้ความสนใจกับการเป็นประชาสังคมที่มีแนวคิดการขับเคลื่อนการเมืองภาคประชาชนให้มีความเป็นประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งในความเห็นของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2542, หน้า 35) หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับปัจเจกชน (Individuals) โดยจุดเน้นของประชาสังคมได้แก่ ไม่ชอบและไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐแต่มีความร่วมมือกับรัฐได้ และขึ้นนำกำกับและคัดค้านรัฐได้พอสมควร และไม่ชอบลัทธิปัจเจกนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้เห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แยกแยะแข่งขันจนไม่เห็นประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม

การเคลื่อนไหวของนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน กลุ่มองค์กรชุมชน ได้ผนึกกำลังกันมากยิ่งขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผนอนาคตร่วมตัดสินใจ กำหนดกิจกรรมแก้ปัญหาและพัฒนาความเข้มแข็ง โดยมีผู้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการขับเคลื่อนความเป็นประชาสังคมในเวทีประชุมของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ซึ่งมีผลทำให้เกิดเครือข่ายประชาคมจังหวัดทุกภูมิภาค จนเป็นส่วนสำคัญของการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ผลของการเคลื่อนไหวความเป็นประชาสังคมก่อให้เกิดกลุ่มบุคคลในระดับฐานล่างเพิ่มมากขึ้นจากการเริ่มต้นที่กลุ่มประชาชนระดับกลาง ทำให้สังคมเริ่มมีกระบวนการในการศึกษาองค์ความรู้จากข้อมูล จากประสบการณ์ของกลุ่มองค์กรจากภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน มีการเผยแพร่ความรู้ประสบการณ์ให้สังคมรู้จักกันมากขึ้น สังคมเริ่มมีกระบวนการที่พึ่งพาตนเองที่เป็นรูปธรรมที่มีความเป็นไปได้และความยั่งยืน กระบวนการประชาสังคมเป็นแรงผลักดันให้รัฐบาลเริ่มมีการปรับตัวเน้นการมีส่วนร่วม และให้ความสำคัญกับคำว่าชุมชนเข้มแข็ง มีนโยบายให้ทุกตำบลต้องมีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลก่อนทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐที่จะทำโครงการใดในชุมชนต้องจัดให้มีการประชาคมชาวบ้านเสียก่อน ระบบราชการก็เกิดการปฏิรูปโดยกำหนดให้ต้องมีภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

จังหวัด กลุ่มจังหวัด ตลอดจนกิจกรรมโครงการที่เป็นเรื่องสาธารณะ อันมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม

แต่เนื่องจากการรู้จักสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะการเมืองภาคประชาชนมิได้มีการนำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับประชาชน ถึงแม้จะมีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นได้ปกครองตนเอง แต่ก็มักจะขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบล คนในตำบลก็ไม่สนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมปล่อยให้เป็นที่ของกลุ่มผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กร ทั้งนี้เพราะระบบการพัฒนาที่สะสมมานานนั้นได้สร้างกระบวนการพึ่งพาผู้อื่นให้กับประชาชน ในขณะที่การปฏิบัติงานของภาครัฐในพื้นที่ก็มุ่งในเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ เพราะภาครัฐมีข้อจำกัดเรื่องเวลา เรื่องงบประมาณที่ทำงานตามปีงบประมาณ ความเป็นประชาสังคมจึงไม่ได้ถูกนำมาสร้างให้คนในชุมชนได้เข้าใจและปฏิบัติให้เกิดความเป็นการเมืองภาคประชาชน ตลอดจนการเมืองระบบตัวแทนที่นักการเมือง มีกลยุทธ์ในการที่จะได้รับคะแนนเสียงจากชาวบ้านด้วยวิธีการที่มีหวัคະແນນมีส่วนทำลายความเป็นการเมืองภาคประชาชนของประชาชนอีกทางหนึ่ง การนำนโยบายประชาคมหมู่บ้าน นโยบายชุมชนเข้มแข็งมาดำเนินการ จึงเป็นเพียงรูปแบบมากกว่าเกิดจากจิตวิญญาณของประชาชน

จากพัฒนาการของภาคประชาชนที่มีหน่วยงานกลุ่มพัฒนาองค์กรชุมชนให้การสนับสนุน จนทำให้เกิดผู้นำภาคประชาชนที่เป็นภูมิปัญญา เป็นปราชญ์ชาวบ้าน เป็นพลังภาคประชาชน เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกิจกรรมสาธารณะร่วมกันระหว่างภูมิภาคบ้าง เครือข่ายระดับประเทศบ้าง ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐก็มีการสนับสนุนให้ประชาชนในหมู่บ้านในตำบลเกิดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ขึ้น ตามนโยบายของแต่ละหน่วยงาน ตลอดจนพลังภาคประชาชนเองก็เกิดรวมกลุ่มกิจกรรมของหมู่บ้านของตำบลเพื่อประโยชน์ของผู้คนในหมู่บ้านในตำบลของตน ซึ่งจะเห็นว่ากลุ่มองค์กรภาคประชาชนเกิดขึ้นหลากหลาย เข้มแข็งบ้าง ไม่เข้มแข็งบ้าง บางกลุ่มมีพื้นที่ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม แต่บางกลุ่มไม่มีพื้นที่ให้ดำเนินการ บางกลุ่มไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนกิจกรรม เพราะขาดหน่วยงานรับรอง บางครั้งการขับเคลื่อนกิจกรรมของภาคประชาชนบางกลุ่มก็ได้รับการต่อต้านจากผู้จะเสียผลประโยชน์ ในขณะที่บางกลุ่มที่เกิดขึ้นยังไม่เข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วม มุ่งความสำเร็จของโครงการมากกว่ากระบวนการ ไม่มีการจัดการองค์กรของกลุ่ม ขาดการวางเป้าหมายของกลุ่มร่วมกัน กลุ่มลักษณะเช่นนี้จึงไม่สามารถนำประชาชนพึ่งพาตนเองได้

ด้วยเหตุนี้ การทำให้ประชาชนจำนวนมากนี้ได้รับการยอมรับว่าทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ทุกคนมีศักดิ์ศรี มีอิสระที่จะมีความคิดเห็นที่แตกต่าง และขับเคลื่อนกิจกรรมภาคประชาชนได้ โดยมีเวทีให้ภาคประชาชนได้ดำเนินการ พร้อมทั้งได้รับการพัฒนาให้กลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้ยกระดับความคิดและการปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อความเข้มแข็งและพึ่งตนเองของชุมชน ดังนั้นเครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วประเทศจึงได้ร่วมกันหาเครื่องมือให้ประชาชนไปสู่เป้าหมายนั้นได้ คือ การมีสภาองค์กรชุมชนที่มีกฎหมายรองรับ จุดก่อเกิดของการผลักดันให้มี พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนให้เป็นจริง เริ่มจากประมาณปลายปี จนถึงวันที่ 31 มกราคม 2551 ได้รับการโปรดเกล้าตราเป็นพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา มีผลบังคับใช้วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2551 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2552, หน้า 6)

หัวใจของสภาองค์กรชุมชนอยู่ที่การมีคณะกรรมการสภาผู้นำของตำบลจัดให้มีเวทีให้ทุกกลุ่มในหมู่บ้านในตำบลมาร่วมระดมความคิดเห็นร่วมกันว่าจะพัฒนาอย่างไรให้ชีวิตดีขึ้น หรือมีปัญหาอะไรแล้วจะแก้กันแบบไหน แทนที่ต่างคนต่างทำเหมือนที่ผ่านมา เป็นการดูข้อมูลปัญหาความต้องการทั้งตำบล จากนั้นมาทำแผนของตำบลร่วมกันโดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่อย่างหลากหลายในตำบลมาใช้ เท่ากับว่าทุกคนมีส่วนร่วม เป็นการกำหนดอนาคตของตนเอง

ใน พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนได้กำหนดให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) มีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล ดังนั้นเมื่อได้มีการประกาศ พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนในพระราชกิจจานุเบกษาแล้ว สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนจึงได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนตำบลขึ้นอย่างรวดเร็วในตำบลที่มีความพร้อมก่อนทุกจังหวัด ทั้งนี้เพื่อให้ได้ตัวแทนสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลจังหวัดละ 1 คน ไปร่วมเป็นสมาชิกสภาพัฒนาการเมืองตาม พ.ร.บ.สภาพัฒนาการเมืองที่มีผลบังคับใช้วันที่ 23 มกราคม 2551 ซึ่งใน พ.ร.บ.สภาพัฒนาการเมืองระบุนให้มีสมาชิกสภาพัฒนาการเมืองครั้งแรกภายในวันที่ 26 สิงหาคม 2551 โดยมีสัดส่วนของสมาชิกส่วนหนึ่งมาจากตัวแทนสภาองค์กรชุมชนตำบล ดังนั้นเมื่อจังหวัดต่าง ๆ ถูกเร่งรัดให้รีบจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนก่อนเช่นนี้ หลายตำบลจึงขาดขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมของคณะกรรมการให้เป็นผู้นำทางความคิดของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มที่จะพึ่งพาตนเอง เพราะในกระบวนการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนที่กำหนดใน พ.ร.บ. นั้น จะมีกระบวนการคัดเลือกผู้แทนของกลุ่มต่าง ๆ ในตำบลมาเป็นคณะกรรมการสภาของตำบล ซึ่งเป็นเรื่องต้องให้ความสำคัญมาก เพราะคณะกรรมการนี้จะต้องมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมประชาธิปไตยในตำบลร่วมเดินไปสู่การเป็นการเมืองภาคประชาชน

ร่วมกับการเมืองท้องถิ่น นั่นคือคณะกรรมการสภาฯ คือ ผู้สร้างความเข้มแข็งของชุมชน การสร้างการเรียนรู้ให้กับคณะกรรมการกลุ่มองค์กรต่าง ๆ รวมถึงการบริหารจัดการสภาองค์กรชุมชน ตำบล จึงเป็นเรื่องที่สำคัญมากเพราะจะเป็นการปูพื้นฐานที่แข็งแรงให้กับกลุ่มคนในตำบล ซึ่งจะต้องเริ่มจากการปรับกระบวนทัศน์จากระบบอุปถัมภ์ของคนไทยที่มีมาอย่างยาวนานมาเป็นกระบวนทัศน์ การพึ่งพาตนเอง ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมไทย คณะกรรมการสภาฯ ต้องมีความเข้าใจ และปฏิบัติตนให้เกิดความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งการเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงนั้น ก็อยู่ที่ ประชาชนที่เป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ ประชาชนจึงต้องเป็นคนดีมีปัญญา ซึ่งท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แนะนำไว้ว่า ประเทศไทยจะเป็นประชาธิปไตยได้นั้นคนต้องมีการศึกษาเพื่อให้เกิด สติปัญญา ประชาชนปกครอง คือ ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ ประชาชนจะตัดสินใจได้ถูก ดี ประชาชนต้องมีการศึกษา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543, หน้า 49)

จากการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่มีการเริ่มมาในลักษณะ ความเป็นประชาสังคมที่ไม่ได้มีคนเก่งเป็นผู้นำเพียงคนเดียวที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ แต่มาจาก กระบวนการร่วมคิดร่วมปฏิบัติ แต่ในกระบวนการร่วมคิดร่วมปฏิบัติก็ต้องอาศัยผู้นำทางความคิด ที่จะทำให้เกิดเวทีการรวมผู้คนให้มามีส่วนร่วมกัน มีการกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วมกัน และถือเป็นขั้นแรกของการ นำประชาชนไปสู่สำนึกการแบกรับและร่วมแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน เดวิด แมทธีวส์, 2540, หน้า 15) ส่วนใหญ่มักเป็นชุมชนที่นักวิชาการเรียกว่าชุมชนแห่งการเรียนรู้ ดังนั้นวิธีการที่จะเป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนดำเนินบทบาทการเมืองภาคประชาชน เกิดการมีส่วนร่วมกับเรื่องสาธารณะของชุมชน คือ การแสวงหาวิธีการต่าง ๆ ที่กระตุ้นให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชนจะเกิดขึ้นได้ต้องมีผู้ดำเนินการให้เกิดการจัดการ ความรู้ของชุมชน โดยมีความเชื่อว่าชุมชนเรียนรู้ได้ถ้ามีการจัดการที่ดี โดยให้ความสำคัญกับข้อมูล ที่จะนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน ดึงความรู้ภายในของคณะกรรมการออกมาสู่การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน มีการนำความรู้จากภายนอกมาเสริมต่อเติมให้เป็นความรู้ใหม่ การมีวิถีคิดเชิงกลยุทธ์ การกระตุ้นให้คิดอย่างมีวิสัยทัศน์มีเป้าหมายที่ชัดเจน นำไปสู่การปฏิบัติ จนเกิดผลตามที่ต้องการ ให้เกิดขึ้น ซึ่งในปัจจุบันชุมชนที่เข้มแข็งที่หลุดจากวิถีคิดแบบอุปถัมภ์ สามารถดำเนินการการเมือง ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน เกิดแผนแม่บทของหมู่บ้าน หรือตำบล มีการนำแผนไปสู่การปฏิบัติจนเกิดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในตำบลที่พึ่งพาตนเองได้ จนเป็นที่ศึกษา ดูงานอยู่หลายตำบล ตำบลเหล่านั้นต้องมีพัฒนาการของความเป็นการเมืองภาคประชาชน มีปัจจัยที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนในลักษณะสภาของชุมชน จนทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงใช้การวิจัยเชิงคุณภาพกับตำบลที่ได้รับการยกย่องว่ามีการดำเนินการในลักษณะสภาการเมืองภาคประชาชนที่เข้มแข็งมาก่อน เพื่อค้นหาพื้นฐานการคิดวิธีดำเนินการ และการบริหารจัดการที่ทำให้เกิดความเป็นสภาการเมืองภาคประชาชน และเมื่อมี พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนเกิดขึ้นแล้ว ได้นำมาดำเนินการกับสภาการเมืองภาคประชาชนที่เป็นธรรมชาติมาแต่เดิมอย่างไร เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ว่าสิ่งที่ได้ดำเนินการประสบความสำเร็จนั้นตรงตามหลักทฤษฎีองค์ความรู้อะไรบ้าง มีทฤษฎีความรู้อะไรบ้างแตกต่างไปจากที่เคยได้เรียนรู้มาบ้าง หรือที่ยังเป็นจุดอ่อนยังเป็นปัญหาอยู่นั้นมีสาเหตุมาจากอะไร หลังจากนั้นผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อศึกษาการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เป็นนวัตกรรมในการดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนตำบลในลักษณะการเมืองภาคประชาชน โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้มาออกแบบการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนตำบลที่จัดตั้งแล้วของจังหวัดสมุทรสงครามที่เลือกเป็นตำบลนำร่องกรณีศึกษา อำเภอละ 1 ตำบล รวม 3 ตำบล เพื่อได้คำตอบเป็นนวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ ๆ ของกระบวนการการเมืองภาคประชาชน และสามารถเป็นแนวทางในการที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนตำบลที่จัดตั้งแล้วและที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่ทุกตำบลในอนาคตนั้น มีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนให้เกิดความเป็นสภาการเมืองภาคประชาชนที่มีกิจกรรมเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดต่อสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ของสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบที่มีการดำเนินงาน ในลักษณะการเมืองภาคประชาชน
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชน ตำบล ในลักษณะการเมืองภาคประชาชนที่ทำให้ตำบลต้นแบบเกิดการพัฒนายั่งยืน
3. เพื่อศึกษาการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นนวัตกรรมในการดำเนินการการเมืองภาคประชาชนให้กับสภาองค์กรชุมชนตำบลเคลื่อนสู่การเป็นสภาการเมืองภาคประชาชน

คำถามในการวิจัย

1. ตำบลต้นแบบสภาองค์กรชุมชนตำบลมีพัฒนาการความเป็นสภาองค์กรชุมชนมาอย่างไร มีหลักการแนวคิด ปัจจัยอะไรที่ทำให้เป็นการดำเนินการในลักษณะความเป็นสภาการเมืองภาคประชาชน

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่..... 27 ต.ย. 2555.....
เลขทะเบียน..... 247025.....
เลขเรียกหนังสือ.....

2. มีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกอะไรบ้างที่มีผลต่อการขับเคลื่อนให้สภาองค์กรชุมชนตำบลดำเนินการให้เกิดความเป็นสภาการเมืองภาคประชาชน

3. กระบวนการและวิธีการเรียนรู้อย่างไรที่ทำให้สภาองค์กรชุมชนตำบลเคลื่อนไปสู่สภาการเมืองภาคประชาชน

สมมติฐานของการวิจัย

ในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยกับผู้เข้าร่วมการวิจัยจะต้องมีการมีส่วนร่วมกันตั้งแต่การคิดหลักสูตร การคิดแผนปฏิบัติการ การปฏิบัติการตามแผนไปด้วยกัน เพื่อให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ และเพื่อเป็นแนวทางในการหาคำตอบการวิจัย นักวิจัยจึงกำหนดสมมติฐานการวิจัยขึ้นมา ดังนี้

1. คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนที่มีกระบวนการทัศน์แบบพึ่งพาตนเองมาจากการเรียนรู้ทั้งแนวคิดและแนวระนาบตามวัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทย
2. การสร้างให้คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง จะเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีของแต่ละชุมชน
3. คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนจะมีความเข้าใจบทบาทสภาการเมืองภาคพลเมืองมากขึ้น เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการอบรมและการปฏิบัติจริง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ศึกษากรณีศึกษาจำนวน 5 ตำบล ดังนี้

1.1 ตำบลที่มีการดำเนินการในลักษณะของการเป็นสภาของชุมชนที่เป็นต้นแบบการขับเคลื่อนในลักษณะการเมืองภาคประชาชนจำนวน 2 ตำบล คือ

- สภาผู้นำตำบลไม้เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งแกนนำคือนายประยงค์ รณรงค์ ซึ่งเป็นผู้เริ่มกระบวนการพึ่งพาตนเอง จัดทำแผนพัฒนาทางพาราไทย จนเกิดสภาผู้นำในการวางแผนและพัฒนาตำบลอย่างมีส่วนร่วม จนเป็นตำบลต้นแบบในการมีสภาผู้นำของชุมชน จนเกิดตำบลเข้มแข็งตามมาอีกหลายตำบล ข้อยืนยันความเป็นตำบลต้นแบบของตำบลไม้เรียงคือการที่นายประยงค์ รณรงค์ ผู้นำของสภาผู้นำไม้เรียงได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาผู้นำชุมชน ในปี 2547

- สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ซึ่งก่อรูปมาจากสภาผู้นำของตำบลที่นายศิวโรฒ จิตนิยม เป็นแกนนำจากการเริ่มต้นทำแผนแม่บทชุมชน หลังจากศึกษาต้นแบบจากตำบลไม้เรียง จนเกิดคณะกรรมการจัดการกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

จากกระบวนการมีส่วนร่วมของสภาผู้นำ จนเกิดเป็นสภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เป็นตำบลต้นแบบของสภาองค์กรชุมชนตำบลที่จัดตั้งขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้นำสภา อปท. กับผู้นำท้องถิ่นและผู้นำธรรมชาติ เมื่อจัดตั้งแล้วมีการประชุมแบบมีส่วนร่วมกันของคณะกรรมการ สภาองค์กรชุมชนตำบลกับสภาเทศบาล จนเกิดการบูรณาการแผนของสภาเทศบาลตำบล และ นำแผนมาสู่การปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม

1.2 ตำบลที่มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลของจังหวัดสมุทรสงครามแล้ว จำนวน 3 ตำบล คือ ตำบลบางนางลี่ อำเภอบางคนที ตำบลโรงหีบ อำเภอบางคนที และตำบลคลองเขิน อำเภอเมือง

2. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** งานวิจัยมุ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้และองค์ประกอบสำคัญ ที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของแกนนำสภาผู้นำชุมชนตำบล ถึงวิธีคิด วิธีปฏิบัติ ในการขับเคลื่อน ให้ทุกภาคส่วนในตำบลเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจทำกิจกรรมที่เป็นการพัฒนาตำบล ร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดการขับเคลื่อนในลักษณะบทบาทของการเมืองภาคประชาชน เนื้อหาที่ศึกษา ในการวิจัยจึงเป็นสหวิทยาการ ประกอบด้วย กระบวนการคิดการตัดสินใจ กระบวนการ เสริมสร้างภาวะความเป็นผู้นำ กระบวนการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน กระบวนการจัดทำ แผนยุทธศาสตร์ชุมชน กระบวนการจัดการกลุ่มองค์กรชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน กระบวนการเวทีประชาคมแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วม กระบวนการติดตามผลประเมินผล การถอดบทเรียน ซึ่งผู้วิจัยใช้หลักการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการศึกษา ศึกษาจากตำบลต้นแบบ ในการดำเนินการนั้น ได้มีหลักการตามเนื้อหาเนื้ออย่างไร แล้วนำผลการศึกษามาออกแบบ สร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมกับคณะแกนนำของ 3 ตำบล กรณีศึกษาจังหวัด สมุทรสงคราม ให้เกิดนวัตกรรมในการดำเนินการการเมืองภาคประชาชน โดยใช้หลักการจัดการ ความรู้เป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้โดยสภาองค์กรชุมชนตำบล

3. **ขอบเขตด้านเวลา** การวิจัยเชิงคุณภาพต้องมีการศึกษาข้อมูลจากตำบลต้นแบบ อย่างต่อเนื่อง เพื่อศึกษาวิธีคิด วิธีปฏิบัติของผู้นำที่ริเริ่มการดำเนินการสภาผู้นำของชุมชนศึกษา ทราบกระบวนการดำเนินงาน การเปิดประชุมสภาองค์กรชุมชนประจำเดือน ซึ่งต้องใช้เวลา ในการศึกษาประมาณ 2 เดือน เพื่อการสัมภาษณ์ การสังเกตการปฏิบัติงานของกลุ่มองค์กร ต่าง ๆ การสังเกตการประชุมประจำเดือน มีขั้นตอนวิธีการอย่างไร หลังจากนั้นดำเนินการ สร้างการเรียนรู้กับตำบลนำร่อง โดยการฝึกปฏิบัติให้เกิดกระบวนการเวทีสภาองค์กรชุมชน ดำเนินการในลักษณะความเป็นประชาสังคมตำบล ซึ่งต้องใช้เวลาในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ประมาณ 4 เดือน คือ ช่วงศึกษาบริบทของตำบลก่อนการเปิดการสร้างการเรียนรู้

ช่วงการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่จัดให้กับแกนนำของ 3 ตำบลพร้อมกัน 3 เวที โดยในแต่ละเวทีใช้เวลาเรียนรู้ 1 วัน แล้วเว้นช่วงเวลาให้แต่ละตำบลได้ดำเนินการจัดประชุมคณะกรรมการสภา หลังการเรียนรู้ แล้วจึงจัดกระบวนการเรียนรู้เวทีที่ 2, 3 ต่อ โดยใช้กระบวนการเดียวกัน คือ ให้นำความรู้แต่ละเวทีไปประชุมสภาของแต่ละพื้นที่หลังการอบรม ก่อนเข้ารับการอบรมในครั้งต่อไป จึงใช้ช่วงเวลาตั้งแต่เดือนตุลาคม 2552 – มกราคม 2553

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดการขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชนตำบลในบทบาทของการเมืองภาคประชาชน ผู้วิจัยได้จัดทำเอกสารสรุปกระบวนการเวทีการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการนำกระบวนการไปดำเนินการสร้างการเรียนรู้ให้กับคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนตำบลต่าง ๆ ที่จัดตั้งแล้ว หรือเพื่อการเตรียมความพร้อมแกนนำตำบลที่ต้องการขยายผล
2. ในเชิงวิชาการ ผลการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของแกนนำตำบลที่ทำให้สภาองค์กรชุมชนตำบล มีการดำเนินการในลักษณะการเมืองภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง
3. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผสมผสานกัน แกนนำตำบลที่ดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะทำหน้าที่เป็นนักวิจัยในชุมชน ที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้มีเวทีการเรียนรู้ต่อเนื่อง ทำให้แกนนำตำบลที่เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้จากการได้ลงมือปฏิบัติจริง จะทำให้มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ จัดกิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมของตำบล

นิยามศัพท์เฉพาะ

เนื่องจากการวิจัยในเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มุ่งเน้นค้นหาความรู้จากการปฏิบัติจริง ของผู้มีบทบาทในการขับเคลื่อนให้เกิดสภาการเมืองภาคประชาชน ซึ่งอาจจะมีคำสำคัญบางเรื่องที่กำหนดใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

การเมืองภาคประชาชน หมายถึง การรวมกลุ่มคน กลุ่มองค์กรในตำบลให้มีการคิด การตัดสินใจร่วมกันอย่างอิสระ ด้วยความสมัครใจไม่เป็นการบังคับ ทำให้ตำบลเกิดจัดการ สร้างเครือข่ายภาครัฐและองค์กรประชาชนในการดูแลจัดการปัญหาส่วนรวมของกลุ่มองค์กรตำบลตนเองอย่างมีลักษณะการทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน

นวัตกรรมการเรียนรู้ของสภาองค์กรชุมชน หมายถึง กระบวนการการทำงานร่วมกันของ คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ประกอบด้วย การมีโครงสร้างคณะกรรมการสภา องค์กรชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่ตาม พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน ปี พ.ศ. 2551 มีการจัดประชุมร่วมกัน ด้วยความเป็นประชาคม คือ การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยมีกระบวนการใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจ มีผู้ดำเนินการให้เกิดกระบวนการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ที่จะดำเนินโครงการที่เป็นเรื่องของสาธารณะร่วมกัน ในกระบวนการที่ทำให้เกิด การมีส่วนร่วมกันนี้ ทำให้คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการปรับกระบวนการ การมีวิสัยทัศน์ มีกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และมีการสร้างความสัมพันธ์ของ การอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของกันและกัน

กลุ่มองค์กรของตำบล หมายถึง การรวมตัวของคนในตำบลทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็น กิจกรรมที่มีจุดประสงค์เป้าหมายร่วมกัน ซึ่งในตำบลมีทั้งกลุ่มที่เกิดจากการผลักดันให้เกิดการจัดตั้ง ตามนโยบายโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน หรือกลุ่มที่เกิด จากการสนับสนุนในเชิงแนวคิดให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมของคนทั้งตำบลขององค์กร ภาคเอกชน เช่น กลุ่มพิทักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มสวัสดิการตำบล หรือกลุ่มที่เกิดจากผู้นำทางความคิด ของคนกลุ่มวัยต่าง ๆ ในตำบลเองร่วมกันคิดแก้ปัญหาของตนเอง แล้วรวมกลุ่มกันดำเนินการจนเกิด ความมั่นคงของกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มเยาวชน

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ชุดกิจกรรมการดำเนินงานสร้างการเรียนรู้จากความรู้ระดับ การรับรู้ข้อมูลมาสู่ความรู้จากการวิเคราะห์ข้อมูล การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้จากประสบการณ์ การนำความรู้จากภายนอกมาเพิ่มเติมผสมผสานให้เกิดความรู้ใหม่ นำความรู้ใหม่ไปปฏิบัติจริง วิเคราะห์ สังเคราะห์ ผลที่เกิดจากการปฏิบัติจริงปรับปรุงพัฒนาจนผู้ปฏิบัติเกิดการเปลี่ยนแปลง ที่ยั่งยืน

สภาองค์กรชุมชนตำบล หมายถึง การรวมของสมาชิกขององค์กรชุมชนตำบลที่มาจากผู้แทน ของกลุ่มองค์กรของแต่ละหมู่บ้านที่ได้จัดตั้งการจัดตั้งกลุ่มไว้กับผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านละ 4 คน ผู้แทนจากกลุ่มองค์กรที่มีคณะกรรมการและสมาชิกจากหลาย ๆ หมู่บ้านมารวมกันเป็นกลุ่มองค์กร ระดับตำบลกลุ่มละ 2 คน และมาจากผู้ทรงคุณวุฒิของตำบลที่ได้รับคัดเลือกจำนวนไม่เกินหนึ่ง ในห้าของจำนวนสมาชิกดั้งกล่าว และร่วมกับเลือกผู้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาอีกจำนวนหนึ่งมีการเลือก คณะกรรมการบริหารของสภาประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการของสภา แล้วจัดแจ้ง การเกิดสภาองค์กรชุมชนที่กำนันตำบลถือเป็นสภาองค์กรชุมชนตำบลที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติ สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ซึ่งสภาองค์กรชุมชนตำบลมีหน้าที่ในการจัดเวทีส่งเสริมการมีส่วนร่วม

ของประชาชน ในการคิดและตัดสินใจร่วมกันในการดูแล รักษา ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม พื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของชุมชนและของชาติ จัดให้มีกระบวนการ สร้างการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนในตำบลที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนเป็นเวทีสร้างการเรียนรู้ การขับเคลื่อน การดำเนินงานภาคประชาชนแบบมีส่วนร่วม กับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนในตำบล

ประชาสังคมตำบล หมายถึง สังคมที่ประชาชนมารวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งในที่นี้หมายถึงคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนตำบล ที่เป็นตัวแทน มาจากกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ของหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 4 คน ตัวแทนจากกลุ่มองค์กรเครือข่ายของ หมู่บ้าน เครือข่ายละ 2 คน ผู้ทรงคุณวุฒิจากผู้ที่เป็นที่เคารพหรือยอมรับนับถือของชุมชนในตำบล อีกไม่เกิน 1 ใน 5 ของผู้แทนองค์กรจากหมู่บ้านและเครือข่ายหมู่บ้านรวมกัน มามีส่วนร่วม ปฏิบัติภารกิจ ตามมาตราที่ 21 ของ พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็น เรื่องประโยชน์ของสาธารณะส่วนรวมร่วมกัน

แผนสภาองค์กรชุมชนตำบล หมายถึง กระบวนการสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้ความสำคัญกับข้อมูลของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม นำข้อมูลมาสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์จนเกิดความรู้จักชุมชน รู้จุดอ่อนจุดแข็ง โอกาส อุปสรรคของชุมชน กำหนดเป้าหมาย ของอนาคตชุมชนร่วมกัน ค้นหาวิธีที่ทำให้เป้าหมายที่ต้องการเห็นนั้นเป็นจริงขึ้นมา กำหนดเป็น โครงการที่จะปฏิบัติร่วมกัน

จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การที่บุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะมองเห็นเรื่อง ที่จะเกิดขึ้นในสังคมที่หากไม่ได้รับการจัดการที่ดีแล้วจะมีปัญหาต่อสังคมนั้น ๆ ได้ เช่น ปัญหา การสร้างขยะ การไม่กำจัดของเสียก่อนลงสู่ลำคลอง เมื่อเห็นปัญหานั้นแล้วนำตัวเข้ามา มีส่วนร่วมในการป้องกันหรือแก้ปัญหา โดยอาจจะมืบทบาทหน้าที่นั้น ๆ อยู่ หรือไม่มีบทบาท หน้าที่ แต่เพราะมีจิตที่คิดถึงเรื่องที่มีผลกระทบต่อส่วนรวม

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้คณะกรรมการสภาฯ ได้นำความรู้ ที่มีอยู่ในแต่ละคนออกมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน คิดตัดสินใจร่วมกัน มีการจัดการ ความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างให้คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้สามารถปฏิบัติภารกิจของตนได้ ในลักษณะของความเป็นประชาสังคม นำความรู้มาร่วมกัน วางแผน นำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน มีกระบวนการในการถอดบทเรียนรู้ เกิดเป็นความรู้ใหม่ใน การขับเคลื่อนการเมืองภาคพลเมือง

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การที่ผู้นำหน้าที่ วิทยากรกระบวนการได้ใช้หลักการของการจัดการความรู้มาออกแบบสร้างขั้นตอน ที่ทำให้คณะกรรมการสภาองค์กรชุมชน มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นความสำคัญของการมีบทบาทเป็นคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชน นำความรู้ไปสู่การปฏิบัติให้เกิดความเป็นผู้มีกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเป็นผู้นำยุคสังคมนวัตกรรม ที่ต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ มีกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยในลักษณะเวทีประชาสังคม มีกระบวนการสร้างแผนชุมชนร่วมกัน ทำให้เกิดนวัตกรรมจัดการภารกิจของสภาองค์กรชุมชนตำบล นำไปสู่บทบาทของการเมืองภาคประชาชน

วิทยากรกระบวนการ หมายถึง ผู้วิจัยและทีมผู้วิจัย ที่เป็นผู้ออกแบบการมีส่วนร่วม สร้างกระบวนการเรียนรู้ จัดทำแผนการเรียนรู้ร่วมกัน มีการจัดทำสื่อประกอบการเรียนรู้ แล้วจัดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะเวทีการเรียนรู้ร่วมกับแกนนำสภาองค์กรชุมชนตำบลกรณีศึกษา 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการหลัก โดยมีทีมงานของผู้วิจัยเป็นทีมวิทยากรกระบวนการ

การสร้างการเรียนรู้แนวตั้ง หมายถึง การที่ในกลุ่ม ในองค์กร หรือในหน่วยงานที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกัน มีหัวหน้างาน หัวหน้าองค์กร ที่แสดงความสัมพันธ์ต่อกันในเชิงของการมีอำนาจ เช่น การสั่งการ การคิดแทน โดยไม่เปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น ขาดการคิดและตัดสินใจร่วมกัน การร่วมประชุมจะมีลักษณะผู้นำเป็นผู้พูด สมาชิกเป็นผู้ฟัง การแสดงความคิดเห็นจะเกิดขึ้นในช่วงท้ายของการประชุมที่ต้องการข้อสรุป จึงมักสรุปตามที่ผู้นำเสนอความคิด

การสร้างการเรียนรู้แนวราบ หมายถึง การที่ในกลุ่ม ในองค์กร หรือในหน่วยงานที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกัน มีโครงสร้างการทำงานร่วมกัน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ตามโครงสร้าง แต่จะมีกระบวนการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนปฏิบัติ สามารถผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่การเป็นผู้ดำเนินการประชุม ผู้รับฟัง สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระ ให้เกียรติต่อความคิดทุกคนอย่างมีคุณค่า